

EL PORTAL DEL MIRADOR DE LA CATEDRAL DE MALLORCA: NOVES PERSPECTIVES ICONOGRÀFIQUES

CRISTINA MENZEL SANSÓ

RESUM

El portal del Mirador de la catedral de Mallorca presenta un conjunt escultòric on la iconografia musical té una presència destacada. Els relleus i escultures foren realitzats per un grup de mestres i escultors, alguns d'ells provinents de països estrangers, durant la segona meitat del segle XIV. Es tracta, per tant, d'una obra en la qual van confluïr distintes tendències artístiques, tant les pròpies de la Mediterrània com les vingudes del nord d'Europa. El programa iconogràfic destaca per la presència de tota una sèrie d'àngels músics en l'arquivolta, en el mainell que divideix el portal i en les parets laterals. En una recent restauració del portal es va poder tenir accés directe a les escultures i als relleus. Aquesta observació propera va permetre descobrir que en alguns dels instruments cordòfons que porten els àngels de l'arquivolta quedava un rastre d'una presència en origen de cordes metàl·liques. Aquesta especial característica aplicada pels escultors donava un caire molt realista a aquest conjunt escultòric i molt possiblement devia oferir un impacte visual important. El portal del Mirador, per la seva posició privilegiada sobre el mar, constituïa el lloc d'entrada més emblemàtic de la catedral i, per tant, mereixia un programa iconogràfic a l'altura de la seva importància.

PARAULES CLAU: Mallorca, portal del Mirador, iconografia musical, cordes metàl·liques, Joan de Valencienes.

MAJORCA CATHEDRAL'S MIRADOR DOORWAY: NEW ICONOGRAPHIC PERSPECTIVES

ABSTRACT

Musical iconography figures prominently in the sculptural group of Majorca Cathedral's Mirador Doorway. These reliefs and sculptures were made in the last half of the 14th century by a group of both local and foreign master builders and sculptors. Accordingly, different artistic trends from the Mediterranean as well as northern Europe con-

verged in this work. The iconographic programme stands out for the presence of a whole series of angel musicians on the archivolt, on the mullion dividing the doorway and on the side walls. In a recent restoration of the doorway, direct access was gained to the sculptures and reliefs, giving a close-up look that revealed traces of the original presence of metal strings on some of the chordophones held by the angels on the archivolt. This peculiar feature introduced by the sculptors gave the sculptural group a very realistic appearance and probably produced a great visual impact. Due to its strategic position overlooking the sea, the Mirador Doorway was the cathedral's most emblematic entrance, receiving for this reason a suitably important iconographic treatment.

KEYWORDS: Majorca, Mirador Doorway, musical iconography, metal strings, Jean de Valenciennes.

El portal del Mirador de la catedral de Mallorca representa un dels conjunts escultòrics gòtics més importants que es conserven a l'illa. Presenta un programa iconogràfic on els instruments musicals tenen un paper destacat. No és l'únic lloc on la representació de la música és present: el retaule gòtic, els àngels músics de l'altar, les claus de volta i l'armari de les relíquies destaquen per la presència d'àngels i querubins que tenen a les mans alguns dels instruments musicals típics de l'època medieval i tardomedieval.¹

L'interès iconogràfic del portal del Mirador se centra fonamentalment en la segona arquivolta, els murs laterals on es troben els àngels músics i la columna del mainell que divideix en dos la porta. Gràcies a una restauració recent i integral del portal del Mirador, duta a terme l'any 2003, s'ha pogut tenir un accés directe i proper a aquestes escultures que ha permès l'observació detallada dels instruments representats. D'aquesta manera, s'han evidenciat característiques molt

1. El portal del Mirador i, en general, la iconografia musical de la catedral ha estat objecte de distints estudis, els resultats dels quals han estat inclosos en diverses publicacions. Alguns estudis dedicats a la construcció de la catedral i als objectes artístics presents en el temple també han inclòs referències a aquest conjunt iconogràfic, i algunes d'aquestes obres han estat citades en la bibliografia final. Els estudis que més concretament han parlat de la iconografia musical del portal són: Xavier CARBONELL CASTELL, «Iconografia musical», a *La catedral de Mallorca*, Palma, José J. de Olañeta, 1995, p. 312-326; Josep Joaquim ESTEVE VAQUER i Cristina MENZEL SANSÓ, «Iconografia musical en la Catedral de Mallorca», *Music in Art*, vol. xxvii, núm. 1-2, 2002, p. 68-77; Xavier CARBONELL CASTELL, *La imatge de la música en les Illes Balears*, Palma, José J. de Olañeta, 2004; Francesc VICENS, «La iconografia com a font per a l'organologia medieval: L'exemple dels àngels músics del portal del Mirador de la Seu», *Estudis Musicals*, núm. xvi (2010), p. 45-62. Tots aquests estudis es van basar necessàriament en l'observació llunyana dels instruments i, per tant, no van poder disposar de les evidències que han sortit a la llum després de l'observació detallada que es va poder produir gràcies a la col·locació de les bastides per dur a terme el procés de restauració del portal l'any 2003. Vull agrair al responsable de la restauració de l'empresa CPA, encarregada de la restauració del portal del Mirador, haver-me indicat les especials característiques dels instruments representats i haver-me permès accedir a la bastida per tal de realitzar les fotografies.

peculiaris en els instruments cordòfons i s'ha pogut apreciar d'una manera més acurada la forma dels aeròfons.

La construcció de la catedral de Mallorca va ser iniciada a començament del segle XIV. No hi ha evidències documentals ni arqueològiques que el temple iniciés la seva construcció durant el regnat de Jaume I, tal com s'assenyala en la tradició històrica.² Les obres de construcció d'un nou temple catòlic, en realitat, començaren sota el regne de Jaume II i sembla que l'any 1311 bona part de l'edificació ja estava en ús. En un principi, el pla arquitectònic només incloïa la construcció d'una capella (que va rebre el nom de Capella Reial) annexa a l'antiga mesquita, d'una sola nau i amb un presbiteri poligonal que imitava la capella palatina del Palau Reial de Perpinyà, seu de la casa dels reis de Mallorca durant el regne privatiu (1276-1347). En els anys successius (pels volts del 1350) hi ha haver un canvi significatiu en els projectes constructius de la catedral, i per ordre de l'autoritat civil i eclesiàstica, es dissenyà un nou pla de construcció més monumental per a la catedral que inclogués una nau central i dues naus laterals. Per dur a terme aquesta important ampliació, es va decidir enderrocar la mesquita i aprofitar la Capella Reial com a presbiteri del nou temple.³

El portal del Mirador és un dels accessos laterals de la catedral; s'obre just damunt les murades de la ciutat, just davant del mar, en direcció sud. Al llarg de la història ha estat anomenat de distintes maneres, com la «porta de Mar», encara que el nom tradicional amb el qual ha estat conegut fins avui dia és «portal del Mirador». Des de la façana sud es té accés al portal a través d'un petit atri. Just en el front trobem la portalada, dividida en dos pel mainell amb l'escultura de Maria feta per Guillem Sagraera (avui custodiada en el museu capitular). La part frontal destaca per les dues arquivoltes, on es troben els àngels músics, i pel

2. La tradició de creure que les obres de la catedral s'iniciaren just després de la conquesta de Mallorca ve de la interpretació que feren Jaime Villanueva i, posteriorment, Pablo Piferrer de la lectura de la crònica de la conquesta de Mallorca. S'hi deixava constància que el rei Jaume I el Conqueridor, en el seu parlament als qui quedaven a l'illa el dia de la seva partida cap a Catalunya, es vanagloriava d'haver edificat un temple cristià dedicat a «Nostra Dona Sancta Maria». Aquests dos historiadors afirmaren, per tant, que gran part de la Capella Reial ja havia estat edificada durant el segle XIII. Marcel Durliat, en el seu llibre sobre l'art a Mallorca, va demostrar documentalment que la construcció de la capella va iniciar-se per iniciativa de Jaume II, i que les obres no van començar fins al segle XIV. Conseqüentment, totes les referències documentals a obres i/o modificacions existents del segle XIII han de ser enteses com a intervencions en la mesquita de la ciutat, que després de la conquesta va ser degudament habilitada per acollir la litúrgica catòlica. Per a més informació, vegeu: Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. XXI, *Viage á Mallorca*, Madrid, Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1851, p. 93-100; Pablo PIFERRER i José María QUADRADO, *Islas Baleares*, Palma, Imprenta Alcover, 1969, p. 126-129; Marcel DURLIAT, *L'art en el Regne de Mallorca*, Palma, Moll, 1964, p. 136.

3. Per a una informació detallada sobre el procés de construcció de la catedral de Mallorca i els canvis en el seu pla constructor, és molt útil la consulta de: Joan DOMENGE MESQUIDA, «Tres siglos de obras en la catedral (ss. XIV-XVI)», a *La catedral de Mallorca*, Palma, José J. de Olañeta, 1995, p. 23-36, i Joan DOMENGE MESQUIDA, *L'obra de la Sew: El procés de construcció de la catedral de Mallorca en el tres-cents*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1997.

timpà, dividit en dos nivells; en l'inferior, es representa el Sant Sopar, mentre que en el superior trobem la representació del Déu arquitecte. Les parets laterals estan decorades amb sèries d'arcs cecs decoratius i tabernacles (que posteriorment quedaren buits). En la part més superior d'aquests murs laterals, i en cada costat, es van col·locar una sèrie de tres àngels músics tocant instruments aeròfons.

FIGURA 1. Portal del Mirador.

Per l'evolució de les obres, i no obstant la manca de documentació escrita, se sap que el portal del Mirador va ser construït entre mitjan segle XIV i principi del XV. Pels llibres de fàbrica es pot saber que la seva construcció ja estava molt avançada cap al 1389. La manca dels llibres de fàbrica anteriors a aquesta data ens impedeix saber l'any exacte del començament de la construcció del portal.⁴ Basant-nos en la documentació conservada, es poden diferenciar tres etapes que corresponen a cada un dels períodes dels mestres que dirigiren les obres: la primera (1389-1394) va ser dirigida per Pere Morey; la segona (1396-1401), per Pierre de Saint-Jean, i la tercera (1420-1447), per Guillem Sagrera.

Pere Morey, a més de ser mestre d'obres, també destacava per les seves activitats escultòriques. Són obres seves el magnífic retaule gòtic, la sala capitular

4. Actualment, en l'Arxiu Capítular de Mallorca es conserva el primer llibre de sagristia i fàbrica, que correspon als anys 1327-1339. Els llibres successius a aquests anys i que cobreixen el període del 1340 al 1388 van desaparèixer, probablement, en dates molt llunyanes. A partir de l'any 1389 ja es conserven tots els llibres de fàbrica. En el primer llibre de fàbrica es troben anotades despeses ordinàries de la sagristia i també els pagaments a distints manobres i picapedrers que intervingueren en les obres. Concretament, hi ha moltes al·lusions al cadirat del cor que es va manar fer per a la nau central de la Seu. Per a l'estudi i edició del primer llibre de fàbrica, vegeu: Jaume SASTRE MOLL, *El primer llibre de fàbrica i sagristia de la Seu de Mallorca: 1327 a 1339*, Palma, Cabildo de la Seu, 1994.

FIGURA 2. Detall d'un àngel músic de la base del mainell del portal del Mirador, obra de Pere Morey (entre 1389 i 1394).

gòtica i una part dels elements escultòrics del mateix portal del Mirador, com la base del mainell que divideix el portal en dos.⁵

Durant el darrer any d'activitat de Pere Morey com a mestre d'obres del portal (1393), arribaren a l'illa dos artistes estrangers per treballar en el programa escultòric de la catedral. Eren Rich Alamant i Joan de Valenciennes, els quals s'encarregaren de realitzar els treballs en les arquivoltes i en el timpà del portal.

De Rich Alamant, probablement d'origen germànic, se sap que va treballar amb un altre escultor estranger, Francesc Mülner, a la catedral de Barcelona, esculpint alguns capitells d'una de les capelles. Arribà a Mallorca l'estiu de l'any 1393, juntament amb Joan de Valenciennes, a instàncies del capítol catedralici. Segons les evidències documentals, va treballar en el portal des del juliol de 1393 fins al mes de març de 1394. Durant aquest període va esculpir peces secundàries i decoratives, com els dossers i els capitells dels tabernacles que acullen els apòstols del portal i la motllura del timpà.

Joan de Valenciennes, provinent del comtat d'Hainaut (avui entre França i Bèlgica), és considerat l'escultor més important del portal. Amb anterioritat havia treballat a Flandes, concretament a l'Ajuntament de la ciutat de Bruges,

5. Durant l'estudi previ a la recent restauració del retaule gòtic en què ha col·laborat el Grup de Conservació del Patrimoni Artístic Religios, dirigit per Mercè Gambús, s'ha suggerit l'autoria del retaule a Llorenç Tosquella fill, qui degué esculpir el conjunt devers l'any 1420, tal com s'ha afirmat en la presentació de la memòria de restauració del retaule. La notícia i la memòria són consultables a: <<http://www.catedraldemallorca.info/principal/es/patrimonio/restauraciones/2300-rmg2011>> (consulta: 14.12.2011).

on va realitzar tota una sèrie de treballs escultòrics entre el 1370 i el 1390. Va arribar al mateix temps que Rich Alamant i va treballar, primerament, sota les ordres de Pere Morey fins a l'any 1394 i, successivament, sota la guia de Pierre de Saint Jean fins a l'any 1397. Són obra seva les escultures de les arquivoltes, del timpà i dels sis àngels músics, tres a cada costat, de les parets laterals de l'atri de la portalada.⁶

Tal com es pot llegir en les notes de pagaments dels llibres de fàbrica de la catedral, en Valenciennes dos àngels tocaven corns (en realitat, són quatre els àngels que toquen corns, dos a cada costat) i després va ser pagat per esculpir dos altres àngels sobirans que toquen trompetes. En recents publicacions dedicades a la iconografia musical del portal, sempre s'ha afirmat que els àngels centrals tocaven trompetes rectes, ja que la visió des de terra era molt limitada i només es podia apreciar amb

FIGURA 3. Àngel músic amb trompeta corba. Joan de Valenciennes (1397).

6. En el llibre de fàbrica corresponent a l'any 1397 es troba el registre del pagament a Valenciennes per la feina d'esculpir aquests àngels músics: «Fetas a mestre Johan Valençines de les obres que ha fetas en lany MCCCXCVII. Item per II àngels qui tocan cascu I corn entra picar e acabar a rao de III florins e v sous cascu leuan ab dos» i «Item per II àngels sobirans qui cascu te una trompeta a rao de III florins cascu entra picar e acabar leuan ab dos VIII florins qui valen sis £». (Arxiu Capítular de Mallorca, llibre de Fàbrica, sig. 1710, f. 99r i 100r)

claredat l'embocadura i el pavelló de l'instrument.⁷ En realitat, els dos àngels centrals toquen una trompeta corba, tal com es pot apreciar en la imatge.

Aquesta escultura podria ser considerada una de les primeres representacions iconogràfiques d'una trompeta corba, ja que aquest instrument tradicionalment havia estat sempre recte i només a partir del final del segle XIV comencen a aparèixer models corbats en forma de S i, posteriorment, amb la forma habitual amb desenvolupament cilíndric i acabat cònic en el pavelló.

L'altre punt d'interès iconogràfic és l'arquivolta de la portalada. De manera general, els instruments representats en l'arquivolta es presenten dividits en dos grans grups seguint la divisió entre la música alta —formada per instruments aeròfons de gran capacitat sonora, aptes per sonar a l'aire lliure— i la música baixa —formada per instruments cordòfons amb un volum sonor més reduït, aptes, per tant, per a execucions en àmbits més restringits i recollits. L'arquivolta presenta, d'aquesta manera, els instruments que formen la música alta en la part dreta i els de la música baixa en la part esquerra.

FIGURA 4. Àngel músic amb instrument aeròfon..

7. Xavier CARBONELL CASTELL, «Iconografia musical», a *La catedral de Mallorca*, 1995, p. 312-326; Xavier CARBONELL CASTELL, *La imatge de la música en les Illes Balears*, Palma, José J. de Olañeta, 2004.

Per ordre, des de l'esquerra a la dreta els instruments presents en l'arquivolta són: un orgue de coll, una arpa (en la primera arquivolta), una mandola, un salteri, una viola d'arc, un rabec d'arc, un anafil, una flauta travessera (o xabeba), una flauta de bec, un aeròfon, una cornamusa i, finalment, un altre aeròfon.

A causa de l'estat de conservació, alguns dels instruments estan parcialment (o quasi totalment) mutilats i en romanen únicament elements que ens poden indicar el tipus de família a la qual podia haver pertangut l'instrument. El primer i el tercer instrument que es poden observar en la part dreta presenten aquesta circumstància i només es conserva la rodella que devia formar part de l'embocadura de l'instrument i que tapa la boca de l'àngel. Per la posició dels braços de l'àngel i pel fet de tenir les galtes inflades, sembla evident que es tractin d'instruments aeròfons. Els instruments que duïen rodella eren normalment els instruments relacionats amb les famílies de les dolçaines o xeremies o també els anafils.

Els altres instruments aeròfons presents en l'arquivolta són la flauta travessera, la flauta de bec i la cornamusa. Tots aquests instruments també es troben parcialment mutilats. De la flauta travessera roman, únicament, la secció més propera al cos de l'àngel, que, tanmateix, permet observar tant la posició de l'embocadura com la digitació. Es pot veure que l'embocadura i els forats de digitació no es troben en la mateixa línia. Els mateixos elements també són ben visibles en el cas de la flauta de bec. Resulta curiós que en ambdues figures als àngels els manca el dit del mig i que en ambdós instruments el forat de digitació és ben visible. La pèrdua del dit probablement va ser deguda al fet que estava arronsat i no en posició sobre l'instrument, com el dit índex i anular (a més, la presència del forat de digitació visible no tindria sentit). De la cornamusa es conserva el portavent, de forma cònica, i el sac.

FIGURA 5. Flauta travessera.

FIGURA 6. Flauta de bec.

En el centre de l'arquivolta es troba un altre àngel músic, policromat, de més petites dimensions, amb posició de tocar un anafil.

En la part esquerra de l'arquivolta trobem la sèrie d'instruments cordòfons i un orgue de coll. Aquest instrument ha desaparegut quasi en la seva totalitat i només se'n conserven les dues darreres fileres de tubs més properes al cos de l'àngel.

Els instruments cordòfons del conjunt representen una sèrie amb unes especials característiques que mereixen una reflexió més detallada. Com s'ha indicat anteriorment, la restauració del portal del Mirador l'any 2003, amb la col·locació de les bastides en tota la seva altura, va permetre una observació atenta de les característiques dels instruments esculpits. Fins llavors, l'observació dels instruments sempre havia estat en la distància i amb l'ajut d'objectius fotogràfics que, però, ometien els petits detalls que fan únic aquest conjunt iconogràfic. L'observació a curta distància dels cordòfons va donar com a resultat el descobriment de petites restes de cordes metàl·liques (probablement de coure) que duïen aquests instruments en origen. Aquesta circumstància resulta molt curiosa, ja que no es té constància d'altres representacions iconogràfiques esculpides en pedra que presentessin cordes reals.

En la primera arquivolta, a la mateixa altura que l'orgue de coll, trobem la representació del rei David tocant una arpa. Aquest instrument es troba mutilat en quasi la seva totalitat, però roman intacte el que seria la caixa de ressonància. Per les restes es pot deduir que es tracta de la típica arpa triangular de la tradició romànica. En la caixa són visibles els deu botons de subjecció de les cordes ben alienats. En els botons segon i sisè, són apreciables les restes verdoses típiques de l'oxidació del coure, fet que evidencia que aquest instrument un dia va ser dotat de cordes.

FIGURA 7. Flauta cornamusa.

FIGURA 8. Orgue de coll.

FIGURES 9 i 10. Detalls d'arpa.

Seguint l'ordre de l'arquivolta, l'instrument següent que es pot observar és una mandola, amb caixa piriforme que configura una única unitat amb el mànec. El claviller està inclinat cap enrere quasi formant un angle recte. És l'únic dels instruments cordòfons del conjunt que no presenta cap resta de la presència de cordes metàl·liques ni en el claviller ni en el pont.

FIGURA 11. Mandola.

El tercer instrument és un salteri de doble ala subjectat al cos de l'àngel, del qual es poden observar clarament les dues rosasses calades amb el mateix dibuix. Presenta 18 clavilles amb els botons de subjecció respectius. En la mà esquerra, l'àngel hi porta el plectre amb mànec. En aquest instrument, també s'hi poden observar restes d'òxid verdós en les dues primeres clavilles. En la primera, fins i tot, s'hi pot apreciar una resta de corda envoltada d'un fil de cotó o cànem. En el pont del salteri també hi ha restes verdoses, en el punt per on passaria la segona corda. No s'observen més restes en les altres clavilles o botons i, atès que la presència de cordes deixa sempre un rastre verdós, és fàcil deduir que no totes les clavilles en disposaven, tot i que, per la posició de l'instrument respecte del cos de l'àngel (separat lleugerament i amb espai suficient per col·locar-les), totes les clavilles les haurien pogut dur físicament.

FIGURES 12 i 13. Salteri de doble ala. Detall de les restes de les cordes.

L'àngel successiu presenta una viola d'arc, del qual només es conserva la caixa de ressonància i part del mànec. Sobre la tapa de l'instrument s'observen restes de l'arc que suggereixen que l'àngel fou esculpit en el moment de tocar l'instrument. Se'n poden observar alguns detalls més, com són les boques de ressonància en forma de mitja lluna, el pont i el botó de subjecció de les cordes. En aquest instrument les restes de la presència de cordes metàl·liques són molt evidents i es poden veure en el botó de subjecció, on queda el nus de cordes cobertes de teixit que duia l'instrument. Sobre el pont, encara que està parcialment mutilat, també es poden veure les marques d'oxidació de tres cordes. Manca la part final del mànec i, per tant, no es pot apreciar si també en aquesta secció hi havia restes de cordes i d'oxidació o quina forma tenia el claviller.

El darrer instrument de l'arquivolta és un rabec d'arc. L'instrument es troba en un primer terme, mentre que l'arc es troba amagat en el fons de l'escultura. Aquesta disposició és deguda al fet que l'àngel va ser esculpit en el moment d'afinar l'instrument, tal com s'evidencia per la posició de la mà esquerra en el claviller, mentre que la mà dreta està clarament en posició de puntejar les cordes amb els dits. De l'instrument es pot observar que presenta caixa de ressonància i mànec en un sol cos i que la part del mànec es troba en un nivell lleugerament superior respecte del pla de la caixa, característica habitual dels rabecs de l'edat mitjana.

FIGURES 14 i 15. Viola d'arc. Detall del botó de subjecció.

FIGURES 16 i 17. Rabec d'arc. Detall de les restes de cordes en el botó i el pont.

El claviller es conserva íntegre i s'hi poden observar les quatre clavilles, així com la talla que remata l'extrem de la peça. Són ben visibles el botó de subjecció de les cordes i el pont. Aquests dos elements presenten restes de les cordes de coure que duïen. En el botó es pot veure l'embolcall de cordes que seguien sobre el pont, on també hi ha restes verdoses i fins i tot fragments del teixit que les envoltava.

El portal del Mirador, a més de ser el conjunt escultòric més important del gòtic mallorquí, resulta una més que interessant mostra de la iconografia musical en l'àrea mediterrània. A aquest conjunt se li afegeixen altres sèries iconogràfiques de temàtica musical també presents en la catedral, com el retaule gòtic, les claus de volta de la sala capitular gòtica o l'armari de les relíquies de la sagristia, tots ells bons exemples de l'escultura gòtica mallorquina. El portal del Mirador, gràcies a la seva situació privilegiada, va fer que es convertís en un lloc on els treballs escultòrics aconseguiren els més alts nivells de qualitat. Possiblement una voluntat clara de realisme en la representació dels instruments, demostrada també en el grau de detallisme i una aposta decidida per la monumentalitat i per la impressionabilitat, van fer que els escultors encarregats de crear les imatges dels àngels músics decidissin dotar els instruments de cordes reals per tal d'augmentar la sensació de realisme de tot el conjunt.

BIBLIOGRAFIA

- CARBONELL CASTELL, Xavier. *La imatge de la música en les Illes Balears*. Palma: José J. de Olañeta, 2004.
- «Iconografia musical». A: PASCUAL, Aina (coord.). *La catedral de Mallorca*. Palma: José J. de Olañeta, 1995, p. 312-326.
- DOMENGE MESQUIDA, Joan. *L'obra de la Seu: El procés de construcció de la catedral de Mallorca en el tres-cents*. Palma: Institut d'Estudis Balearics, 1997.
- «Tres siglos de obras en la catedral (ss. XIV-XVI)». A: PASCUAL, Aina (coord.). *La catedral de Mallorca*. Palma: José J. de Olañeta, 1995, p. 23-36.
- DURLIAT, Marcel. «Le portail du Mirador de la Cathédrale de Palma de Majorque», *Pallas*, vol. IX, núm. 2 (1960), p. 245-255.
- *L'art en el Regne de Mallorca*. Palma: Moll, 1964.
- ESTEVE VAQUER, Josep Joaquim; MENZEL SANSÓ, Cristina. «Iconografía musical en la Catedral de Mallorca». *Music in Art*, vol. XXVII, núm. 1-2 (2002), p. 68-77.
- LLOMPART, Gabriel; PALOU, Joana Maria. «La escultura gòtica». A: PASCUAL, Aina (coord.). *La catedral de Mallorca*. Palma: José J. de Olañeta, 1995, p. 53-74.
- PIFERRER, Pablo; QUADRADO, José María. *Islas Baleares*. Palma: Imprenta Alcover, 1969.
- SASTRE MOLL, Jaume. *El primer llibre de fàbrica i sagristia de la Seu de Mallorca: 1327 a 1339*. Palma: Cabildo de la Seu, 1994.
- VICENS, Francesc. «La iconografia com a font per a l'organologia medieval: L'exemple dels àngels músics del portal del Mirador de la Seu». *Estudis Musicals*, núm. XVI (2010), p. 45-62.
- VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España*. Vol. XXI: *Viage á Mallorca*. Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1851.